

UN MONUMENT EPIGRAFIC VOTIV DE LA GÎRLICIU

(r. Hîrșova, reg. Constanța)

În primăvara trecută, Institutul de arheologie, fiind înștiințat despre descoperirea unei statui antice în comuna Ostrov (r. Măcin, reg. Galați) din Dobrogea, a delegat pe tov. Gh. Bichir să o aducă la Muzeul Național de antichități al Institutului. În același timp, tov. Bichir a primit indicații de la prof. Gr. Florescu să treacă și prin comuna Gîrliciu (r. Hîrșova, reg. Constanța) spre a ridica o inscripție latină, descoperită acolo de mai multă vreme; aci a reușit să descopere și alte două monumente epigrafice, pe care le-a adus în București (Muzeul național de antichități, inv. L 1803).

Monumentul epigrafic pe care-l prezentăm a fost găsit la locuitorul Petre Ciocea, fiind pus împreună cu monumentul publicat de Gr. Florescu (vezi acest volum, p. 342) ca treaptă la scara locuinței sus-numitului locuitor. Întrebat asupra provenienței acestor pietre scrise, Ciocea a răspuns că le-a adus tatăl său de la cetate — este vorba de cetatea Cius. Este sigur însă că inscripția a fost adusă în părțile acelea din altă parte, pentru că, după cum se va vedea, este mai veche decît amintita cetate.

Se știe că multe monumente epigrafice sau sculpturale au fost transportate de la mari depărtări și dacă o piatră cu inscripții este găsită într-un sat, nu trebuie presupus imediat că acel monument este din acea localitate; cazurile de acest fel sînt numeroase¹. Un asemenea caz îl oferă chiar piatra cu inscripția votivă prezentată aci, care, deși găsită în satul Gîrliciu, unde, după mărturia locuitorului Petre Ciocea, a fost adusă cu mult timp în urmă, împreună cu alte pietre de la cetatea Cius, a ajuns aci ca material de construcție din alte părți, probabil de pe teritoriul cetății Histria.

Monumentul este un altar din piatră de calcar moale, rupt recent în partea superioară, lateral, de la o margine la alta, sub dedicație; rup-tura atinge puțin capetele literelor din rîndul al doilea; partea superioară este profilată pe trei fețe; profilul de pe fața principală este proeminent

---

¹ D. M. Pippidi, *Proveniența inscripției grecești de la Mănăstirea Dragomirna*, în *SCIV*, VIII, 1957, p. 125—135.

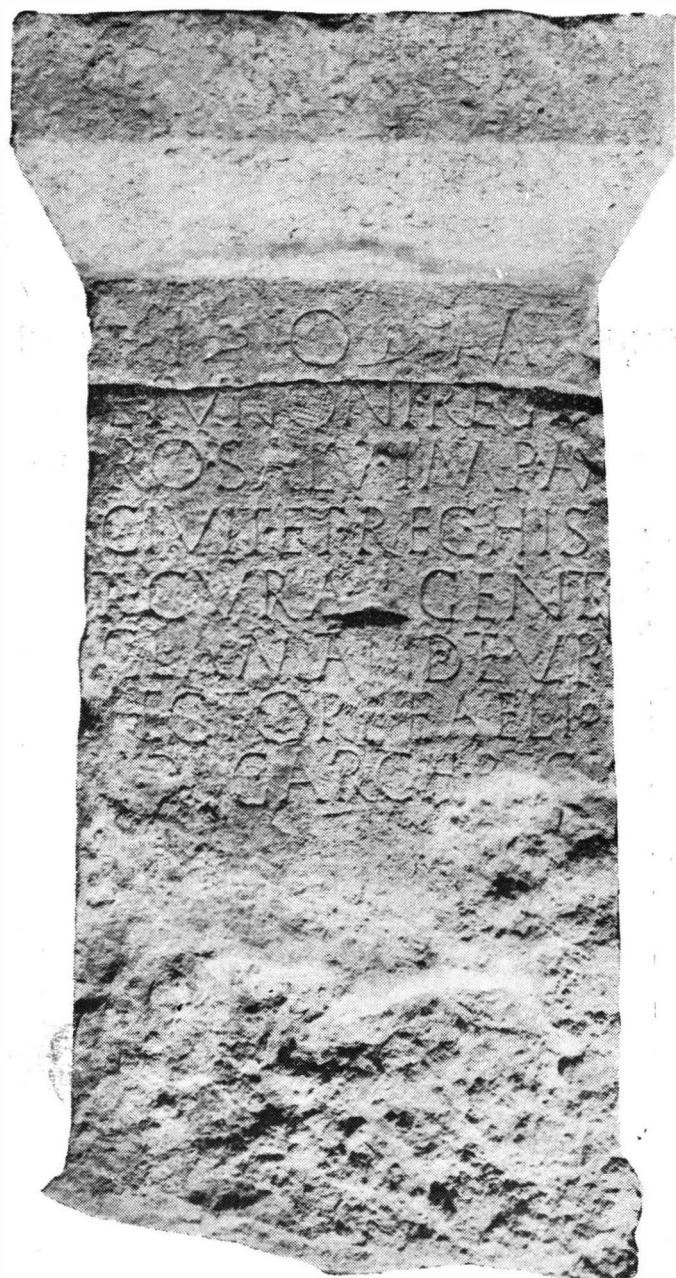

Fig. 1. — Inscripția votivă de la Gîrliciu.

cu 0,08 m în comparație cu trunchiul altarului. Din cauza calcarului moale și a greutateii monumentului, profilul superior frontal s-a despicat recent, dar a fost apoi lipit. Profilul la soclu a fost distrus, probabil din vechime. Înălțimea actuală a monumentului este de 1,49 m (coronamentul = 0,31 m, soclul = 0,20 m); lățimea la mijloc este de 0,60 m (la ornament = 0,74 m, la soclu = 0,73 m); grosimea este de 0,22 m. Cîmpul destinat scrisului are înălțimea de 0,97 m, din care inscripția ocupă numai 0,60 m.

Inscripția cuprinde opt rînduri. În rîndul întîi, literele au înălțimea de 0,060 — 0,065 m, iar în restul inscripției înălțimea lor este de 0,050 — 0,055 m. Spațiul dintre rînduri este de 0,018 m.

Textul, îngrijit și cu îndemînare săpat, are multe ligaturi. Cuvintele sînt despărțite prin mici semne triumfiulare.

I . O . M
ET IVNONI . REG
RO. SALVT. IMP. AV
CIVIT . ET . REGHIS
TR. CVRA. GENT
CL. AMANDO. E VLP.
HECTORE. ET. AELIO
G. ARCH. . .

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et Iunoni Reg(inae) [p]
ro salut(e) Imp(eratoris) Au(gusti)
civit(as) et reg(io) His-
tr(iae) cura agentibus
Cl(audio) Amando et Ulp(io)
Hectore et Aelio
G. arch(ontibus)

Traducere : Lui Jupiter celui prea bun și prea mare și Junonei, regina, pentru sănătatea împăratului Augustus, cetatea și regiunea Histriei, sub grija arhonților Claudius Amandus și Ulpius Hector și Aelius . . . g . . .

Observații epigrafice : **R.1.** Cele două cuvinte prescurtate, din stînga, au după ele frunza de iederă. **R.2.** Literele din acest rînd sînt atinse în partea de sus de ruptura laterală a pietrei. Ruptura este mai mare la cele două margini — cu deosebirea la cea din dreapta —, încît a dăunat mai mult literelor de aci. Astfel, în partea stîngă, prima literă a rîndului este E, avînd bara de sus complet ruptă. Această literă făcea parte, desigur, din ligatura ET, dacă ținem seama că după ea urma, imediat, cuvîntul IVNONI și că aceeași ligatură este folosită și în rîndurile 5 și 6. Celelalte litere ale rîndului sînt atinse foarte puțin în partea de sus, afară de ultima sau ultimele două litere de la marginea din dreapta, unde piatra este ruptă. În acest spațiu — intervalul de la ultima literă păstrată în acest rînd, G din REG, și pînă la margine — nu pot încăpea mai mult de două litere simple sau în ligatură; cum nu există nici un indiciu că ar fi vorba de ligatura IN, singura care s-ar potrivi, putem admite litera P din care s-a păstrat foarte puțin, anume capătul de jos dintr-o bară verticală. Este vorba, deci, de un rest din litera P, care este inițiala cuvîntului următor : PRO. **R.3** : Toate literele sînt bine păstrate; ne întîmpină două ligaturi : VT în SALVT(e) și AV în AV(gusti). **R.5.** În acest rînd se găsește ligatura TR din HISTR(iae). Din mijlocul rîndului a sărit o așchie, stricînd litera A din cuvîntul AGENT(ibus). Din această literă au rămas numai capetele celor două bare care arată clar că a fost litera A. **R.6.** În rîndul al șaselea ne întîmpină din nou ligatura ET și alta nouă, VL, precum și o înscris în D, în numele Amando. **R.7.** De asemenea întîlnim două ligaturi

și în rîndul al șaptelea : *HE*, în numele *HECTORE*, și *ET. R. 8*. Ultimul rînd este stricat la ambele capete. Din începutul numelui prescurtat, *cognomen*, nu s-a păstrat decît litera *G* și în dreapta, sus, cam un sfert din ovalul unei litere, probabil *O*. Din ultimele litere ale rîndului s-a păstrat numai puțin din partea superioară a trei litere : *REG*.

Restul cîmpului inscripției este distrus, și păstrează numai o mică parte — 23 cm lungime — în mijloc, sub literele *G* pînă la *H*, unde nu există totuși nici o literă sau urmă de litere, ceea ce ne face să credem că inscripția n-a fost terminată, deoarece în partea finală a acestei inscripții oficiale trebuie să fie numele consulilor din acea vreme.

Numărul mare de ligaturi — opt pentru inscripția de opt rînduri — nu este justificat de lipsa sau de grija de spațiu a lapidului, restul suprafeței nescrise fiind o dovadă contrarie.

La întrebarea care se pune dacă inscripția este întreagă sau nu, se poate răspunde, judecînd după spațiul păstrat nevătămat sub literele *G* pînă la *H*, adică sub ultimul rînd, că suprafața pregătită pentru inscripție n-a fost săpată toată. Și întrucît, așa cum am spus mai sus, este vorba de o inscripție oficială, aceasta ar fi trebuit să cuprindă la sfîrșit, ca elemente de datare, numele consulilor din acel an.

Inscripția este un monument votiv, dedicație oficială zeului suprem, Jupiter Optimus Maximus, și zeiței Junona — cele două zeități din triada capitolină, foarte des întîlnite în provinciile de la Dunăre —, pusă în sănătatea împăratului de către cetatea și regiunea Histria. Dar dedicația nu cuprinde numele împăratului; în inscripție se menționează numai *pro salut(e) Imp(eratoris) Au(gusti)*; nici un alt element obișnuit pentru datare, pentru că inscripția nu este terminată. Dedicățiile acestea fără numele complet al împăratului deveniseră stereotipe în a doua jumătate a secolului II e.n. în unele locuri din provinciile de la Dunăre¹.

Încercînd să fixăm inscripția noastră în timp, deși datarea este îngreunată de lipsa unor elemente necesare, sîntem nevoiți să ținem seama de caracterul literelor care se aseamănă pînă la identitate cu literele unor inscripții datate sigur, găsite la Histria, în care este vorba de *Vicus Quintionis*², și cu acelea dintr-o inscripție publicată de D. Tudor³; de aceea monumentul epigrafic prezentat mai sus poate fi datat în a doua jumătate a secolului II e.n.

Ceea ce reține atenția, în primul rînd, în această inscripție sînt cuvintele *civit(as) et reg(io) Hist(ri)ae*. Este a doua inscripție descoperită pînă acum pe teritoriul țării, în care ies în evidență cele două noțiuni, *civitas* și *regio*, ca două elemente hotărît distincte⁴. Aceste două elemente

¹ V. Părvan, *Histria*, VII, p. 62—78, nr. 49—52; D. Tudor, *Vicus Quintionis (Trei inscripții inedite)*, extras din SCȘ, Iași, II, 1—2, 1951, p. 9, n. 3.

² V. Părvan, *op. cit.*, p. 62—78, nr. 49—52.

³ D. Tudor, *op. cit.*

⁴ *Ibidem*, p. 5—6; în alte două inscripții, apare numai noțiunea *regio*: *CIL*, III, 12489, inscripție datată în anul 157 e.n.: ...*consist(it) r(egione) Hist(ri) muneraque fecit Histro in oppido arc(h)ontium et aedilicium(m) et sacerdotium*..., și în inscripția din vremea împăraților Septimius Severus și Caracalla, publicată de V. Părvan, *Dacia*, II, p. 241, nr. 41: ...*c(ives) Romani et Lai consistentes regi(one) Si(tri?) [Istri]!*.

ridică problema teritoriului histrian. La formarea și lărgirea acestui teritoriu au contribuit drepturile de uzufruct ale cetății „asupra bunurilor comune, iar nu ocuparea definitivă și organizată a teritoriului, din care probabil numai o mică parte era ocupată de histrieni și afectată aprovizionării orașului”¹. În ceea ce privește raporturile juridico-administrative ale teritoriului cu cetatea, este probabil că dependența acestuia de cetate era în funcție de împrejurarea dacă acei care ocupau anumite terenuri din teritoriu erau histrieni, pentru că — în general — pe teritoriu se găsea populație cu o anumită stare juridică, neputînd depinde de cetate²: veterani, cetățeni romani sau alți coloniști.

La acest mod de înțelegere al raporturilor juridico-administrative duce, desigur, distincția făcută de inscripția noastră între cele două elemente: *civitas* și *regio*. Aceasta nu înseamnă, însă, că noțiunea *civitas* se suprapune exact celei de *oppidum*, cum susține D. Tudor³, potrivit căruia *civitas* = *oppidum*, deoarece sfera cuvîntului *civitas* este mai mare și, deci, mai cuprinzătoare decît sfera noțiunii *oppidum*. În acest sens trebuie luată partea din inscripția de la Nistorești⁴, în care *oppidum* trebuie înțeles ca orașul-reședință al arhonților, al aediliciilor și al sacerdotilor, Histria.

Revenind la textul inscripției, observăm forma *cura agentibus* în loc de *curam agentibus*, care nu produce mirare, deoarece în limba latină rurală nerespectarea cazurilor se întîlnește la tot pasul; în privința expresiilor de mai sus, exemplul îl dau monumentele epigrafice ridicate în *vicus Quintionis*, în Scythia Minor⁵.

În ceea ce privește numele și numărul magistraților — numiți aici arhonți⁶ — observăm că sînt trei: *Claudius Amandus*, *Ulpus Hector* și *Aelius* ///g..., care se prezintă cu nomen gentile și cognomen, între care se întîlesc nume ale unor împărați romani: *Claudius* și *Aelius*, ceea ce însemnează că de la aceștia au primit dreptul de cetățenie ascendenții arhonților⁷. Primul dintre magistrații amintiți în această inscripție, *Claudius Amandus*, are un nume roman comun, iar al doilea magistrat are nomen gentile, *Ulpus*, cognomenul fiind grecesc, *Hector*. Din numele celui de-al treilea magistrat s-a păstrat numai nomen gentile, *Aelius*, iar din cognomen o singură literă din interiorul numelui, ...g... După cum se vede, magistrații din inscripția noastră apar sub denumirea de *arhontes*, care, între alte funcții administrative și politice, aveau și pe

¹ R. Florescu, *Agricultura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane*, în SCIV, VIII, 1957, p. 160.

² *Ibidem*, p. 161.

³ *Ibidem*, p. 12.

⁴ CIL, III, 12489.

⁵ V. Părvan, *op. cit.*, p. 62—78, nr. 49—52.

⁶ Asupra arhonților la Histria, D. M. Pippidi, *Știri noi despre organizarea internă a cetății Histria în perioada autonomiei*, în SCIV, V, 3—4, 1954, p. 432, cu literatura respectivă și p. 435, nota 3; idem, *Proveniența inscripției grecești de la Mănăstirea Dragomirna*, loc. cit., p. 133, cu literatura de la nota 45; iar asupra arhonților la Histria și Olbia, T. V. Blavatskaia, *Западно-понтийские города в VII—I веках до н.э.*, Moscova, p. 192.

⁷ *Mélanges de philologie, de littérature et d'histoire ancienne offerts à J. Marouzeau par ses collègues et élèves étrangers*, Paris, 1948, p. 330.

aceea de a se îngriji de ridicarea unor monumente în sănătatea împăratului, pentru a dovedi astfel lealitatea cetății față de imperiu. Cu alte cuvinte, documentul epigrafic prezentat aruncă lumină asupra unei laturi a organizării interne a cetății Histria în secolul II e.n. Acest aspect al vieții cetății milesiene din Pontul stîng este menționat și de inscripția latină din secolul III e.n., publicată de prof. Gr. Florescu în paginile acestei reviste, în care se spune : . . . *A r ? contens (sic) r(egionis) His(triae) sub arc(ontatu) (?) Aur(elii) Euxini Leontisci...*, dar textul a cărui citire nu lasă îndoială este cel oferit de inscripția de la Gîrliciu, în care se citește clar : . . . *cura agent(ibus) Cl(audio) Amando et Ulpis Hectore et Aelio... g... arch(ontibus)...*

În importantul document epigrafic, care a făcut obiectul acestor însemnări, se constată dăinuirea unor magistrați — numiți arhonți — în cetatea și regiunea Histriei, în a doua jumătate a secolului II e.n.

ȘTEFAN CONSTANTINESCU

ПОСВЯТИТЕЛЬНЫЙ ЭПИГРАФИЧЕСКИЙ ПАМЯТНИК ИЗ ГЫРЛИЧУ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор описывает посвятельную надпись, находящуюся в лapiдарии Национального Музея древностей (L 1803). Она происходит из села Гырличу (район Хыршова, Констанцской области). Этот официальный эпиграфический памятник проливает свет на некоторые стороны внутренней организации города Истрии во II в. н. э. Перечисляются должностные лица, именуемые здесь архонтами, причем приводятся по-мен gentile и cognomen : Claudius Amandus, Ulpus Hector и Aelius... g... В то же время в этой надписи понятия civitas et regio Histriae допьяляются как два совершенно различных элемента.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Посвятельная надпись из Гырличу.

L'INSCRIPTION VOTIVE DE GÎRLICIU

RÉSUMÉ

L'auteur présente une inscription votive du *lapidarium* du Musée National des Antiquités (L 1803), provenant du village de Gîrliciu (district de Hîrșova, région de Constantza). Ce document épigraphique officiel éclaire un côté de l'organisation intérieure de la ville d'Histria

au IIe siècle de notre ère, grâce à l'énumération de magistrats appelés archontes et désignés par leur *nomen gentile* et leur *cognomen* : *Claudius Amandus*, *Ulpus Hector* et *Aelius* ... *g* ... En même temps, dans cette inscription, les deux notions de *civitas* et de *regio Histriae* apparaissent comme deux éléments nettement distincts.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — L'inscription votive de Girliciu.
